

Prof. dr hab. Adam Budnikowski
Dr inż. Maciej Cygler

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
Instytut Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych

Raport 2: GLOBALIZACJA GOSPODARKI A OCHRONA ŚRODOWISKA I EKOROZWÓJ¹

Abstrakt

1. Globalizacja gospodarki

W największym skrócie globalizację można określić jako przyspieszenie trwającego już od dawna umiędzynarodowienia procesu gospodarowania i scalania gospodarek, przejawiającego się w dynamicznym wzroście obrotów handlowych, przepływów kapitałowych i usługowych, będącego efektem rosnącej tendencji do traktowania przez coraz większą liczbę przedsiębiorstw całego świata jako rynku zbytu². Jednocześnie wciąż nie ma jednego modelu globalizacji i na obecnym etapie nie można ustalić powszechnie akceptowanej definicji tego pojęcia³. Zmiany, jakie niesie za sobą globalizacja są rozległe (zasięg) i głębokie (intensywność). Poza wymienionymi powyżej obszarami zmiany te obejmują ponadto sieci komunikacyjne, infrastruktury organizacyjne przedsiębiorstw, ogólny zarys przepisów, transport, wzorce konsumpcji, systemy wartości, rolę państwa, wzrost liczby ludności, geopolitykę⁴. Uważa się, iż jedną z głównych przyczyn przyspieszenia internacjonalizacji gospodarki jest postęp techniczny. Dla globalizacji podstawowe znaczenie ma rewolucja informatyczna obejmująca skokowy postęp w gromadzeniu, przetwarzaniu i przesyłaniu informacji. Ważnym czynnikiem przyspieszającym umiędzynarodowienie gospodarki jest też występująca w ciągu ostatnich lat liberalizacja procesu gospodarowania. W skali narodowej jest to głównie masowy proces prywatyzacji, reprivatyzacji i deregulacji. Natomiast w skali międzynarodowej to liberalizacja obrotów handlowych i finansowych będąca efektem działalności WTO, MFW i OECD, jak też intensyfikacji integracji regionalnej. W takim kontekście pojawiają się głosy, iż globalizacja jest rozwiązaniem o charakterze instytucjonalnym, rezultatem świadome i celowo uprawianej polityki, w której krok po kroku rządy i parlamenty własnymi postanowieniami obalają bariery przed transgraniczną cyrkulacją kapitałów i towarów, a także ludzi⁵.

Integralnie i związany z globalizacją jest rozwój i rosnące znaczenie korporacji transnarodowych oraz bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Liczba korporacji transnarodowych wzrosła z około 7 tys. w roku 1970 do 65 tys. w 2001 roku. Wartość ich sprzedaży wynosi 19

¹ Niniejsze opracowanie powstało głównie w oparciu o wystąpienia i dyskusję w trakcie Konferencji Naukowej „Globalizacja gospodarki a ochrona środowiska”, która odbyła się w Szkole Główniej Handlowej w Warszawie w dniach 16-17 maja 2002 r.

² Budnikowski, A., *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa 2001.

³ *Granice konkurencji*, Grupa Lizbońska, Oficyna wydawnicza Poltext, Warszawa 1996, s.48. Cyt. za: Piontek, F., Piontek, B., *Ochrona środowiska w procesie globalizacji a w rozwoju zrównoważonym i trwałym*. [w:] „Globalizacja gospodarki a ochrona środowiska”, Praca zbiorowa pod red. Adama Budnikowskiego i Macieja Cyglera, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2002, s.30-51.

⁴ Ibidem.

⁵ Martin, H.P., Schumann, H., *Pułapka globalizacji. Atak na demokrację i dobrobyt*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1999. Cyt. za Piontek, F., Piontek, B., *Ochrona środowiska w procesie globalizacji...*, op.cit.

bilionów dolarów, czyli dwa razy więcej niż cały światowy eksport, w którym udział korporacji stanowi jedną trzecią. Korporacje transnarodowe wytwarzają 10% produktu światowego brutto. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w 2001 roku wyniosły 6,6 bilionów dolarów⁶.

Potencjał ekonomiczny poszczególnych korporacji transnarodowych często przewyższa możliwości gospodarcze poszczególnych państw. Spośród 100 największych gospodarek świata aż 51 to monopole, a tylko 49 stanowią poszczególne państwa. Majątek naftowego ExxonMobilu jest większy od produktu krajowego Szwecji, General Motors od Danii, Daimlera Chryslera od 210-milionowej Indonezji, a amerykańskiego Forda (181 mld dolarów) większy od PNB Polski (161 mld dolarów)⁷. Należy jednak wyjaśnić, iż porównanie takie jest nieco mylące, albowiem PNB uwzględnia wartość dodaną, zaś sprzedaż nie. Gdyby porównać gospodarki krajowe i korporacje transnarodowe pod względem wartości dodanej, to w pierwszej setce takich „organizmów gospodarczych” znalazłoby się 29 korporacji transnarodowych, przy czym największa według takiego kryterium korporacja – ExxonMobil znalazłaby się na 45 miejscu (2000 r.)⁸.

Podstawowe czynniki stymulujące ekspansję międzynarodową to:

- liberalizacja polityki (otwarcie rynków)
- szybkie zmiany technologiczne (ze względu na wysokie ryzyko i koszty konieczne jest korzystanie z ekonomii skali, a więc zdobywanie rynków światowych; skrócenie „odległości” dzięki rozwojowi transportu i komunikacji)
- rosnąca konkurencja (wynikająca także z dwóch powyższych względów).

2. Globalizacja gospodarki a środowisko

Możemy powiedzieć, że globalizacja przyspiesza wzrost gospodarczy, a przez to zwiększa popyt na funkcje wypełnianie w tym procesie przez środowisko. Ponadto, w pewnych warunkach, do powstania dodatkowych zagrożeń środowiska mogą również prowadzić dwa podstawowe procesy składające się na istotę globalizacji: intensyfikacja handlu międzynarodowego i wzrost znaczenia inwestycji bezpośrednich, zwłaszcza odbywających się z udziałem korporacji transnarodowych. Pierwszy z tych procesów stwarza przede wszystkim zagrożenia wiążące się z nadmierną, w stosunku do wydolności lokalnych systemów ekologicznych, specjalizacją produkcji. Drugi – z możliwością lekceważenia wymogów ochrony środowiska przez korporacje transnarodowe, zwłaszcza, gdy działają one w krajach rozwijających się.

Jeżeli definicję globalizacji – rozumianą w ujęciu przedmiotowym – zlokalizować na wolnym rynku, w którym na nadrzędnym kryterium jest maksymalizacja stopy zysku, a mechanizmem funkcjonowania – wolna konkurencja, oznaczająca współzawodnictwo między rywalami, to oczywistym wydaje się, że ochrona środowiska nie jest składową procesu globalizacji⁹. Wolna fluktuacja kapitału ponad wszelkimi narodowymi granicami umożliwia jego maksymalne

⁶ *World Investment Report 2002. Transnational Corporations and Export Competitiveness*. United Nations Conference on Trade and Development, New York – Geneva 2002.

⁷ Iwiński, T., *Spór o globalizację*, „Przegląd”, Nr 37, 2001. Cyt. za: Kozłowski, S., *Rozwój zrównoważony w globalizującym się świecie*, [w:] „Globalizacja gospodarki a ochrona...”, op.cit. s.9-20.

⁸ *World Investment Report 2002. Transnational Corporations and Export Competitiveness*. United Nations Conference on Trade and Development, New York – Geneva 2002.

⁹ Piontek, F., Piontek, B., *Ochrona środowiska w procesie globalizacji...*, op.cit.

wykorzystanie, a jest to możliwe tam, gdzie płace są najniższe przy początkowo zerowych świadczeniach socjalnych i takich kosztach ochrony środowiska¹⁰. Z drugiej strony globalizacja to także racjonalizacja procesu gospodarowania, a więc zmniejszanie nakładów (także środowiskowych) na osiągnięcie określonych wyników. W tym sensie globalizacja może być dla środowiska korzystna¹¹. Potencjalne środowiskowe możliwości i zagrożenia w skrócie przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 1. Potencjalne środowiskowe możliwości i zagrożenia wynikające z globalizacji

Trendy globalizacyjne	Potencjalne możliwości	Potencjalne zagrożenia
Gospodarcze	<ul style="list-style-type: none"> - nowe rynki dla technologii oczyszczania środowiska - rozwój instrumentów globalnie zorientowanych przyspieszających globalizację 	<ul style="list-style-type: none"> - deregulacja i liberalizacja prowadząca do „omijania” standardów środowiskowych - rozszerzanie się niezrównoważonej eksportowo zorientowanej produkcji - intensyfikacja transportu
Technologiczne	<ul style="list-style-type: none"> - dostęp do najlepszych technologii - lepsza informacja o trendach technicznych i sposobach ochrony środowiska 	<ul style="list-style-type: none"> - negatywny wpływ nowych biotechnologii na bioróżnorodność
Kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> - rozszerzanie się wspólnego rozumienia paradygmatu zrównoważonego i trwałego rozwoju - rozszerzanie jestestwa kulturowego ludzkości 	<ul style="list-style-type: none"> - strata w zróżnicowaniu kulturowym i „macdonaldyzacja” kultury (monokultura) - rozszerzanie się niezrównoważonego stylu życia (amerykanizacja stylu życia)
Polityczne	<ul style="list-style-type: none"> - powstawanie globalnych inicjatyw i instytucji umożliwiających środowiskowe moderowanie procesu globalizacji - rozwój globalnych organizacji pozarządowych, ponadnarodowych 	<ul style="list-style-type: none"> - ignorowanie, niedostrzeganie przez globalne instytucje lokalnych potrzeb i preferencji
Środowiskowe	<ul style="list-style-type: none"> - bardziej efektywna alokacja wykorzystania zasobów środowiskowych przez 	<ul style="list-style-type: none"> - rosnąca skala globalnych szkód (zmiany klimatu globalnego)

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Budnikowski, A., *Internacjonalizacja procesu gospodarowania a zagrożenie i ochrona środowiska*, [w:] „Globalizacja gospodarki a ochrona...”, op.cit. s.184-193.

	specjalizację - zmniejszanie uciążliwego oddziaływania przez postępującą specjalizację	
--	---	--

Źródło: Janikowska, O., Janikowski, R., „Globalizacja a zrównoważony rozwój”. [w:] „Globalizacja gospodarki a ochrona środowiska”. Praca zbiorowa pod redakcją Adama Budnikowskiego i Macieja Cyglera, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2002, s.21-29.

Globalizacja (a właściwie globalne narastanie antropopresji) to także problem globalnych zagrożeń środowiskowych, wśród których wymienić można następujące kategorie¹²:

- problemy wywołane w skali globalnej, posiadające lokalne i globalne konsekwencje ekologiczne dla podstawowego kapitału naturalnego (niszczenie warstwy ozonowej, globalne zmiany klimatyczne);
- problemy wywołane w skali lokalnej, posiadające ze względu na powszechność zjawiska znaczenie zarówno lokalne, jak i globalne dla podstawowego kapitału naturalnego (zanieczyszczanie słodkiej wody, zanieczyszczanie mórz i oceanów, degradacja powierzchni ziemi, deforestacja);
- problemy wywołane lokalnie, posiadające znaczenie dla pozostałego kapitału naturalnego, ograniczające dostęp do określonych zasobów naturalnych (nadmierna eksploatacja złóż surowców);
- problemy wywoływane lokalnie, posiadające skalę oddziaływania lokalną, ale powszechnie występujące na całej kuli ziemskiej (np. gromadzenie odpadów, w tym niebezpiecznych, ograniczanie bioróżnorodności w skali lokalnej).

Od uświadomienia istniejących zagrożeń i szans pozostaje już tylko krok w kierunku przyjęcia i wdrożenia odpowiednich polityk i działań, eliminujących (niwelujących) te pierwsze, wykorzystujących zaś ostatnie. Do najistotniejszych z pewnością należą działania związane z internalizacją środowiskowych kosztów zewnętrznych. Internalizacja środowiskowych kosztów zewnętrznych odgrywa zasadniczą rolę z punktu widzenia wzrostu efektywności gospodarowania (potrzeba efektywności artykułowana jest silnie zarówno w kontekście globalizacji, jak i ochrony środowiska i ekorozwoju). Ceny, które nie w pełni uwzględniają koszty środowiskowe prowadzą zawsze do nieefektywnego wykorzystywania, czy też konsumpcji zasobów środowiskowych. Jednocześnie znaczna część środowiskowych kosztów zewnętrznych ma charakter międzynarodowy, czy wręcz globalny. Oznacza to, że proces internalizacji tych efektów powinien mieć miejsce nie tylko w ramach narodowych polityk ekologicznych, ale także w ramach dobrze zorganizowanych i efektywnie zarządzanych programów międzynarodowych¹³. Z drugiej strony można mówić także o środowiskowych korzyściach zewnętrznych w wymiarze globalnym. Dotyczy to nie tylko

¹² Czaja, S., *Spory wokół problemu globalnych barier ekologicznych w teorii ekonomii*, [w:] „Globalizacja gospodarki a ochrona...”, op.cit. s.173-183.

¹³ Fiedor, B., *Liberalizacja handlu a środowisko przyrodnicze i trwały rozwój*, [w:] „Globalizacja gospodarki a ochrona...”, op.cit. s.60-74.

międzynarodowego transferu technologii przyjaznych dla środowiska, ale także korzyści osiąganych z działań ochronnych podejmowanych w innych krajach (np. ochrona lasów tropikalnych mających znaczenie globalne), co powinno wiązać się z jakąś międzynarodową rekompensatą dla tych krajów.

Procesów globalizacyjnych nie uda się zatrzymać. Wyzwaniem więc staje się poszukiwanie i podejmowanie takich działań, które racjonalizują środowiskowe koszty globalizacji, a pozwolą na wykorzystanie wynikających z niej szans. Z pewnością wśród tych działań powinno znaleźć się dążenie do globalizacji niektórych aspektów polityki ekologicznej oraz narzędzi jej realizacji¹⁴. Tylko poprzez odpowiednie ponadnarodowe, ogólnosiwiatowe stymulowanie możliwe będzie modyfikowanie zachodzących procesów tak, aby realizowały one zasady zrównoważonego rozwoju. Tylko wtedy globalizacja będzie czynnikiem harmonizującym, a także determinującym trwałość rozwoju ludzkości jako całości, a nie tylko jej wybranych i uprzywilejowanych obecnie społeczeństw¹⁵. Ponieważ globalizacja to także globalne myślenie, budowa patriotyzmu globalnego (troska o losy Ziemi jako całości, coraz szersza realizacja ekocentrycznego systemu wartości), wspólne rozwiązywanie problemów globalnych, w tym środowiskowych, dążenie do lokalności (lokalność jako szczególna wartość)¹⁶.

3. Globalizacja a Polska

Wśród 25 największych korporacji transnarodowych (wyłączając grupy finansowe) Europy Centralnej i Wschodniej znajduje się tylko jedno przedsiębiorstwo pochodzenia polskiego – KGHM Polska Miedź¹⁷.

Uwzględniając takie kryteria, jak zatrudnienie, sprzedaż, wartość dodana, zyski czy wydatki na badania i rozwój, udział korporacji transnarodowych w Polsce nie jest znaczący w polskiej gospodarce (wśród krajów Europy Centralnej i Wschodniej wymienia się Słowenię, Węgry, Czechy).

Uwzględniając Indeks Transnarodowości kraju (Transnationality Index – uwzględniający udział FDI w tworzeniu kapitału, tworzeniu GDP, w tym udział wartości dodanej, udział w zatrudnieniu) Polska znajduje się na 9 miejscu wśród 19 krajów Europy Centralnej i Wschodniej osiągając wartość zbliżoną do średniej (średnia wartość indeksu dla wszystkich badanych krajów wynosi 16,9, dla Europy Centralnej i Wschodniej 11,2).

¹⁴ Cygler, J., Cygler, M., *Strategie korporacji transnarodowych a wymogi środowiskowe*, [w:] [w:] „Globalizacja gospodarki a ochrona...”, op.cit. s.360-369.

¹⁵ Janikowska, O., Janikowski, R., *Globalizacja a zrównoważony rozwój*, [w:] „Globalizacja gospodarki a ochrona...”, op.cit. s.21-29.

¹⁶ Borys, T., *Globalizacja jako jeden z megatrendów*, [w:] „Globalizacja gospodarki a ochrona...”, op.cit. s.52-59.

¹⁷ *World Investment Report...*, op.cit.